

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ Й ЕМОЦІЙНІ ФАКТОРИ НАВЧАННЯ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ У ПОЗАШКІЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто теоретичні основи мотивації навчальної діяльності, визначено рівні, етапи, якості, вияви мотивів навчальної діяльності.

Ключові слова: мотивація навчальної діяльності, рівні мотивації, прояви мотивації, фактори мотивації навчальної діяльності.

В статье рассмотрены теоретические основы мотивации учебной деятельности, определены уровни, этапы, качества, проявления мотивов учебной деятельности.

Ключевые слова: мотивация учебной деятельности, уровни мотивации, проявления мотивации, факторы мотивации учебной деятельности.

Theoretical bases of motivation of educational activity are considered. Levels, stages, qualities, displays of reasons of educational activity, are certain.

Key words: motivation training, motivation level, manifestations of motivation, factors of motivation training.

Проблема мотивації є актуальною як у вітчизняній, так і в зарубіжній психології і педагогіці. Питання мотивації навчальної діяльності та розвиток творчої особистості учнів розглядають такі учені, як Д. Маккеланд, Г. Олпорт, Л. Божович, А. Маркова, Н. Власова, О. Леонтьєв та інші. Але ця проблема потребує ширшого та глибшого дослідження. З одного боку, це відбувається тому, що необхідність упровадження в практику психологічних досліджень, вихід до реального поведіння людини, до його регуляції вимагає сьогодні реального пізнання закономірностей людини. З іншого боку, нарізла необхідність розкриття зв'язків внутрішніх мотиваційних тенденцій людини до дії із соціальної детермінації його психіки.

Метою статті. Вивчення теоретичних основ мотивації навчальної діяльності. Для цього необхідно визначити рівні, етапи, якості, вияви мотивів навчальної діяльності, дослідити психічне відношення школярів до навчання.

Під мотивом розуміється внутрішня позиція особистості. Одним із найважливіших моментів, що розкривають сутність відносин школярів до навчання, є сукупність мотивів. При цьому під мотивом навчання ми розуміємо те, заради чого вчиться дитина, що спонукує її вчитися. Роботи Л. Божович мали велике значення для дослідження проблеми мотивації навчання. Перспективним для подальшого розвитку цієї галузі знань є її твердження про взаємозв'язок мотивів зі спрямованістю особистості та її взаємозв'язок з навколишньою дійсністю, а також про структурність мотивації.

У закордонних дослідженнях вивченню мотивів приділяється велика увага. Виконано численні теоретичні й експериментальні роботи з питань спонукань поведінки людини і тварин. Розроблення питань мотивації ведеться інтенсивно в різних галузях психологічної науки із застосуванням різних методів.

Навчальна мотивація визначається як вид мотивації, включений у визначену діяльність, – у даному випадку діяльність навчання. Провідний психолог А. Маркова, що займається вивченням мотивації навчальної діяльності, підкреслює: «Мотивація навчання складається з ряду постійно змінюваних і вступаючих у нові покоління один з одним спонукання» [1, с. 118]. Тому, при аналізі мотивації навчальної діяльності головне не тільки визначити домінуючий побудник (мотив), але й врахувати всю структуру мотиваційної сфери людини.

Отже, у психологічній літературі різними авторами визначено різні види мотивів навчальної діяльності. Так, Л. Божович підкреслює, що для дітей різного віку не всі мотиви мають однакову спонукальну силу. Одні з них є основними, інші – другорядними, побічними, що не мають самостійного значення, які так чи інакше підпорядковані визначальним мотивам. В одному випадку таким визначальним мотивом може виявитися прагнення завоювати місце відмінника в класі, в другому – бажання одержати вищу освіту, в третьому – інтерес до самих знань.

У дослідженні Н. Власової можна побачити також два плани мотивації – довільний і мимовільний. Довільний план мотивації виявляється тоді, коли мотиви в учня виникають довільно без сторонньої допомоги. Мимовільний план мотивації виявляється в тому випадку, якщо мотиви хтось спеціально формує [4, с. 54].

В. Апельт викремив такі мотиви навчання: соціальні (борг і відповідальність, розуміння соціальної значущості навчання, прагнення зайняти визначену позицію у взаємозв'язку з іншими, одержати їхнє схвалення); пізнавальні (орієнтація на оволодіння новими знаннями, закономірностями, орієнтація на засвоєння способів одержання знань); комунікативні (спілкування з однолітками, дорослими); і мотиви саморегуляції (орієнтація на засвоєння додаткових знань і потім на побудову спеціальної програми самовдосконалення) [5, с. 72].

П. Якобсон виокремлює кілька типів мотивації, пов'язаної з результатами навчання [6, с. 48]:

1) мотивація, що умовно може бути названа «негативною». Під негативною мотивацією П. Якобсон розуміє спонукування школяра, викликані усвідомленням визначених незручностей і неприємностей, що можуть виникнути, якщо він не буде вчитися (докори з боку батьків, учителів, однокласників). Така мотивація не зумплює успішних результатів;

2) мотивація, що має позитивний характер, але пов'язана з мотивами, що виникають поза діяльністю. Ця мотивація виступає в двох формах. В одному випадку така позитивна мотивація визначається важливим для особистості соціальним устремлінням (почуття боргу перед близькими). Інша форма мотивації визначається вузько особистісними мотивами: схвалення навколишніх, шляху до особистого благополуччя;

3) мотивація, що є основою самої навчальної діяльності (мотивація, пов'язана безпосередньо з цілями навчання, задоволення допитливості, подолання перешкод, інтелектуальна активність).

На думку А. Маркової існує три типи відносин школяра до навчання: негативне (вузькість мотивів, не сформовані вміння визначення мети, подолання труднощів); байдужне (чи нейтральне), яке характеризується тими ж особливостями, що і негативне відношення; позитивне (аморфне, нерозчленоване) спостерігаються хитливі переживання новизни, допитливості, ненавмисного інтересу [7, с. 12 – 13].

Окрім того, автори викрмлюють так само рівні, етапи, якості і вияви мотивів навчальної діяльності.

До видів мотивів можна віднести пізнавальні і соціальні мотиви:

– якщо в учня під час навчання переважає спрямованість на зміст навчального предмета, то можна говорити про наявність пізнавальних мотивів;

– якщо в учня виражена спрямованість на іншу людину під час навчання, то говорять про соціальні мотиви.

Мотиви названих видів і рівнів можуть проходити у своєму становленні наступні етапи: актуалізація первинних мотивів; постановка на основі цих мотивів нових цілей; позитивне підкріплення мотиву при реалізації цих цілей; поява на цій основі нових мотивів; супідрядність різних мотивів.

Якості мотивів можуть бути змістовними, зв'язаними з характером навчальної діяльності, і динамічними, зв'язаними з психофізіологічними особливостями дитини [7, с. 15 – 16].

На основі досліджень (А. Леонтьєв, Л. Божович, Г. Щукина, А. Маркова) виділена загальна картина вікової динаміки мотивів навчання. Причому вони відзначали, що особливості мотивів і пізнавальних інтересів учнів різного віку не є фатально неминучими [3, с. 82].

Як і будь-який інший вид, навчальна мотивація визначається цілою низкою специфічних для цієї діяльності факторів: самою освітньою системою, освітньою установою, де здійснюється навчальна діяльність; організацією освітнього процесу; суб'єкними особливостями учнів (вік, стать, інтелектуальний розвиток, здібності, самооцінка, взаємодія з іншими учнями тощо); суб'єкними особливостями педагога і, насамперед, системою ставлень його до учня, до справи; специфікою навчального предмета.

Виділяють п'ять рівнів навчальної мотивації:

1. Високий рівень шкільної мотивації, навчальної активності. У таких дітей є пізнавальний мотив, прагнення найбільш успішно виконувати всі пропонувані вимоги. Учні чітко слідуєть усім указівкам учителя, сумлінні і відповідальні, сильно переживають, якщо одержують незадовільні оцінки.

2. Гарна шкільна мотивація. Учні успішно справляються з навчальною діяльністю. Подібний рівень мотивації є середньою нормою.

3. Позитивне ставлення до школи, але школа залучає таких дітей до позашкільної діяльності. Такі діти досить благополучно почувають себе в школі, щоб спілкуватися з друзями, із учителями. Пізнавальні мотиви в таких дітей сформовані в меншому ступені, і навчальний процес їх мало залучає.

4. Низька шкільна мотивація. Ці діти відвідують школу неохоче, воліють пропускати заняття. На уроках часто займаються сторонніми справами, іграми. Зазнають серйозні труднощі в навчальній діяльності.

5. Негативне відношення до школи, шкільна дезадаптація. Такі діти зазнають серйозні труднощі в навчанні: вони не справляються з навчальною діяльністю, зазнають труднощі в спілкуванні з однокласниками, у взаєминах із учителем. Школа нерідко сприймається ними як вороже середовище, перебування в ній для них нестерпно. Але якою би не була мотивація, навіть сама позитивна, вона створює лише потенційну можливість розвитку учня, оскільки реалізація мотивів залежить від процесів постанови мети для самих учнів.

Навчальна діяльність мотивується, насамперед, внутрішнім мотивом, коли пізнавальна потреба зустрічається з предметом діяльності. Докладно залежність успішності навчальної діяльності від мотивації була розглянута Г. Клаусом. Він установив, що «установки на навчання та на його предметний зміст робить найбільше стійкий вплив на активне присвоєння, на протікання цього процесу і на його успішність» [8, с. 34]. Виходячи з цього, він виділив позитивну і негативну мотивацію. На його думку, людина із сильним бажанням опанувати знаннями буде учитися без зовнішнього примуса, одержуючи від своїх знань задоволення, виявляючи наполегливість.

Основним же мотивом навчальної діяльності в умовах традиційного навчання виявляється для школяра оцінка. Навчально-пізнавальні мотиви, зв'язані зі змістом і процесом навчання, не займають ведучого місця протягом усього навчання. Незважаючи на те, що учбово-пізнавальна мотивація не є для школярів основним фактором спонукання, саме в цій групі мотивів відзначаються найбільш істотні зміни протягом навчання. Розвиваються пізнавальні інтереси дітей, здобуваючи вибірковість до окремих навчальних предметів.

Досліджуючи відносини школярів до навчання, було встановлено, що одним з найважливіших моментів, що розкривають психічну сутність цього ставлення, є та сукупність мотивів, що визначає навчальну діяльність школярів. Зроблено висновок про те, що проблема формування стійкості особистості є, насамперед, проблема становлення соціальних по своєму походженню і моральних по змісту мотивів поведінки.

На основі досліджень (О. Леонтьєв, Л. Божович, Г. Щукина, А. Маркова) охарактеризовано загальну картину вікової динаміки мотивів навчання, з'ясовано категорії мотивації, типи і вияви відносин школярів до навчання. Визначено рівні, етапи, якості та вияви мотивів навчальної діяльності.

Література

1. Асеев В. Г. Мотивация учебной деятельности и формирование личности / В. Г. Асеев. – М., 1976. – 221 с.
2. Аритова О. Н. Влияние мотивации на структуру целеполагания / О. Н. Аритова // Вестник МГУ Сер. «Психология». – 1998. – № 4. – С. 40 – 52.
3. Ваник Д. Профессиональная подготовка учителей и проблемы мотивации достижения и контроля действий / Д. Ваник, Ф. Ман // Вопросы психологии. – 1989. – № 3.
4. Волков К. Н. Психология о педагогических проблемах / К. Н. Волков. – М. : Просвещение, 1981.
5. Гребенюк О. С. Формирование интереса к учебной и трудовой деятельности у учащихся средних и проф.-тех. училищ / О. С. Гребенюк. – М. : Просвещение, 1986.
6. Донцов И. И. Профессиональные представления студентов психологов / И. И. Донцов, Г. М. Белокрылова // Вопросы психологии. – 1999 – № 2. – С. 11 – 14.
7. Зимняя И. А. Педагогическая психология / И. А. Зимняя. – Ростов-на-Дону, 1998.
8. Забродин Ю. М. Мотивационно-смысловые связи в структуре направленности личности / Ю. М. Забродин, Б. А. Сосновский // Вопросы психологии. – 1989. – № 6. – С. 15 – 17.
9. Божович Л. И. Изучение мотивации поведения детей и подростков / Л. И. Божович. – М., 1972.